

Bányai János (irodalomtörténész, Újvidék) előadása Füst Milán életművéről

1994. április 13.

<https://mediateka.ek.szte.hu/items/show/27432>

Hangfájl: 163_164.mp3

Átirat

[00:00:03](#)

Kérdező: Sok minden más mellett Kiss Gyulával¹ is foglalkozik és megköszönöm valamennyiünk nevében, hogy vállalta ezt a hosszú utat egy majdnem egy fél napot változott a határon, hogy idejöhessen Szegedre, úgyhogy ezt ezért külön köszönjük.

[00:00:29](#)

Bányai János: Azt hiszem, hogy... Hölgyeim és uraim. Természetesen, köszönöm a meghívást, és egyáltalán nem fogok élni azzal a retorikai közhellyel, hogy Füst Milánról nehéz beszélni. Füst Milánról valóban nehéz beszélni, mert rendkívül szerteágazó, összetett. Azt is mondhatnánk, hogy asszertorikus (?) Füst Milánnak az életműve. Ugyanakkor azonban rendkívül könnyű is beszélni Füst Milánról.

[00:01:12](#)

Egészen egyszerűen azért, mert Füst Milán azon írók és művészek sorába tartozik, akik egyetlen egy, egész élete át egyetlen egy nagy témát írtak. Egyetlen egy nagy témáról gondolkodtak, és eközben teljesen mindegy volt, hogy regényt írtak, verset írtak, drámát, naplót, levelet, elbeszélést vagy tanulmányt.

[00:01:54](#)

A kulcsfogalom Füst Milán művészeti gondolkodásának a megközelítéséhez a létérzése. Amiről tehát Füst Milán mindvégig gondolkodott azt az ő szavával – később majd meg is mutatom, hogy honnan vettem ezt a kifejezést –, az ő szavával megfogalmazva úgy foglалható össze, hogy Füst Milán a létérzését kutatta. Minden alkotásában, miközben meggyőződése volt, hogy a létérzésének a tartalmairól az égvilágon semmit sem tudhatunk. Kutatott valamit tehát, amit eleve és a természete szerint ismeretlen. Ismeretlen és éppen ezért az a kutatás, amit ő regényeiben, verseiben, tanulmányaiban nézett, ez a kutatás együtt a veszedelmes kutatás is. Veszedelmes kutatás, mert sohasem lehetett tudni, hogy milyen eredményre jut a létérzésének művészi vizsgálata során.

¹ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiss_Gyula_\(%C3%ADr%C3%B3\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiss_Gyula_(%C3%ADr%C3%B3))

[00:03:39](#)

De mielőtt belemerülnénk Füst Milán művészetének, gondolkodásának ismertetésébe. Engedjék meg, hogy kijelentsem. Nagyon érdekes módon 1993 félig-meddig Füst Milánnak az éve ott. Azért mert az elmúlt évben Füst Milánról két nagyon jelentős és nagyon fontos könyv jelent meg. És azért, mert az elmúlt évben jelent meg először valami Füst Milánnak az írói hagyatékából. Ezért mielőtt Füst Milánról beszélnek, engedjék meg, hogy tisztelegjek három kiadvány előtt. Oly módon természetesen, hogy az a bevezetés lesz Füst Milán életművének vizsgálatában.

[00:04:50](#)

Most már elő kell venni a papírjaimat, és le is ülök. A két könyv, amely Füst Milánról szól az egyik Somlyó Györgynek² a *Füst Milán vagy a lesütött szemű ember* című könyve, amely alcíme szerint emlékezés és tanulmány, és a Balassi Kiadónál jelent meg 1993-ban.

[00:05:20](#)

A Somlyó György az a költő, aki a költészet kérdéseiről, elsősorban a modern költészetnek a kérdéseiről számottevő módon gondolkodik és, aki egy sor nagyon jelentős tanulmánykönyvet írt a modern költészetnek az irányairól, a modern költészetnek a történetéről is. Somlyó György sokáig élt Füst Milán közelében.

[00:06:06](#)

Füst Milánnak afféle nem hitelesített, de sokak szerint Füst Milánnak fogadott fia volt Somlyó György, aki talán 4-5 évre megszakadt köztük a kapcsolat, de 4-5 év mellett évtizedeken át, vagy éveken át élhetett Füst Milán közvetlen közelében. Állítólag nem volt könnyű.

[00:06:48](#)

Én nem ismertem, nem láttam Füst Milánt sohasem, de az emlékezésekből és a róla szóló anekdotákból az derült ki, hogy nem volt egy barátkozó természetű ember. Egy olyan ember volt, aki teret hagyott az indulatainak, és az indulatait a közvetlen kapcsolatokban is kifejezte. Olyan értelemben, hogy hogy gyakran tudott az asztalra csapni, és nem minden beszélgetést, beszélgetőtárs hajlandó úgy beszélgetni, hogy közben csapkodják az asztalt. Na, tehát nem volt ez egy könnyű barátság, de Somlyó György kitartóan a fogadott fiú lelkesedésével élt Füst Milán mellett.

[00:07:41](#)

Ennek a barátságnak az egyik eredménye Füst Milánról szóló monográfiája Somlyó Györgynek, amely 1969-ben jelent meg a – hát akkor nagyon népszerű és azóta is jó – *Arcok*

² https://hu.wikipedia.org/wiki/Somly%C3%B3_Gy%C3%B6rgy

és vallomások³ sorozatban, amit a Szépirodalmi kiadó adott ki. Ez volt az első összefoglaló szinten monográfiászerű írás Füst Milán arról.

[00:08:15](#)

Azóta sem vállalkozott senki arra, hogy az egész Füst Milán-i életművet ilyen formában áttekintse. Na, most a 1969-es Füst Milán monográfia végén Somlyó György bejelentette azt, hogy ennek a könyvnek majd lesz folytatása. Tehát bejelentette, hogy folytatni fogja a Füst Milán művészetének vizsgálatát, folytatni fogja a kutatásokat és mindenki arra számított, hogy ő az, aki legközelebb él Füst Milánhoz, ő az, aki legközelebb van Füst Milánhoz, és ő írhatja meg róla valóban a legilletékesebben a monográfiát.

[00:09:02](#)

Évek, évtizedek teltek el, természetesen, 1969 óta. Sokan vártuk, nagyon vártuk, hogy a Somlyó Györgynek a bejelentett könyvét, és most '93-ban megjelent ez a könyv, aminek az a címe, hogy *Füst Milán vagy a lesütött szemű ember*⁴. Ez a könyv viszont arról szól, hogy nem született meg Somlyó György monográfiája Füst Milánról. A lesütött szemű ember tartalmazza a 1969-es monográfiát és tartalmazza mindazokat, a tanulmányokat, írásokat, esszéket, amelyeket Füst Milán azóta őrzött, Somlyó György azóta írt Füst Milánról, de ez nem az a monográfia.

[00:09:53](#)

Egyszerűen Somlyó György nagyon, nagyon nyíltan és őszintén megvallotta, hogy nem tudta megírni. Nem írta meg, nem írhatta meg a Füst Milánról szóló monográfiát. Nem lehet tudni, hogy pontosan miért nem. Én feltételezem, hogy azért nem, mert nem tudta kellő módon, kellő alaposággal áttekinteni ennek az életműnek a gazdagságát.

[00:10:33](#)

A másik könyv, ami előtt szintén tisztelegnünk kell, az Radnóti Zsuzsának⁵ a könyve, aminek az a címe, hogy *A próféta színháza*. Az alcíme szerint a könyv Füst Milán drámáiról szól. A Jelenkor Kiadónál jelent meg 1993-ban.

[00:10:57](#)

A könyv egészében felfedező értékű. Mert felfedezte számunkra Füst Milánt mint drámáirót. Akik Füst Milánt olvastak tudják, hogy Füst Milán drámákat is írt. Az életmű sorozatában van is egy kötet, amely drámákat tartalmaz. Később még erről is fogok valamennyivel többet mondani. Azt viszont kevesen tudták, hogy nemcsak az életműsorozatba felvett drámákat írta Füst Milán, hanem írt még egy sor kötetben nem közölt, csak kéziratban maradt, vagy csak folyóiratokban közölt drámát. Amelyeket ő halála előtt begyűjtött egy dossziéba, és ráírta, hogy

³ <https://moly.hu/sorozatok/arcok-es-vallomasok>

⁴ <https://www.libri.hu/konyv/Fust-Milan-vagy-a-lesutott-szemu-ember.html>

⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/Radn%C3%B3ti_Zsuzsa

halála után ezt meg kell semmisíteni. Természetesen, hála istennek, nem semmisítették meg, és ma kutathatóvá vált Füst Milán drámaírása. Na, ezt a kutatást végezte el Radnóti Zsuzsa abban a könyvében, aminek az a címe, hogy *A próféta színháza*. Azért különösen érdekes ez a könyv, mert az alapfogalma a könyvnek az anticipáció.

[00:12:34](#)

Anticipáció, ami előrejelzést jelent, vagy előrejelzést jelent, maradjunk ennél a nagyon egyszerű megfogalmazásánál. Az anticipáció egyébként egy visszatérő gondolat, ha Füst Milánnak a művészetéről van szó, de különösen jelentős, akkor amikor a drámaíról beszélünk. Most egyetlen szót csak arról, hogy mi az az anticipáció. Nem kívánom egyáltalán definiálni, csak körülnézni a fogalmat.

[00:13:19](#)

Goethe mesélte el Eckermannnak abban a nevezetes könyvben Beszélgetések Goethe-vel. Mesélte el, hogy már idős és meglett férfi fiúként Goethe elolvasta egyik saját fiatalkori művét, és... Tehát, egy ifjúkori munkát olvasott el idősebb korában, és meglepetten tapasztalta az olvasás során, hogy ebben a fiatalkori műben egy sor olyan gondolat, ismeret, tapasztalat jelenik meg, amelyekről bizonyosságot Goethe csak élete későbbi éveiben szerzett. Azt mondta, ennek alapján Goethe, hogy a művésznak, a művészi gondolkodásnak az egyik legfontosabb meghatározója, tehát az anticipáció. Anticipálni azt, ami lesz, ami elkövetkezik, ami bekövetkezik. Anticipálni azt az élményt, azt a tapasztalatot, amiért az élet, majd csak jóval későbbben nyújt, ha egyáltalán nyújtani fog az írónak. Na, ez az anticipáció fogalom az, amelyet Radnóti Zsuzsa egyáltalán nem említve ezt a fogalmat, szó sincs a könyvben arról, hogy anticipáció, de végül is ezt az anticipációt írta körül.

[00:15:04](#)

Radnóti Zsuzsa szerint ugyanis Füst Milán a drámáiban, főként azokban a drámákban, amelyeket az életmű sorozatba nem vett fel, és amelyek kéziratban maradtak meg. Anticipálta a drámai írásnak és ezzel együtt a dramaturgiát és ezzel együtt természetesen a színház művészetnek is egy későbbi fejlődési ívét. Füst Milán korai drámái ugyanis – Radnóti Zsuzsa szerint –, a későbbi abszurd-színház és a későbbi groteszkszínházat anticipálják. Különösen mondom, hangsúlyozom az elfeledett művekben.

[00:15:49](#)

És valóban így van, Füst Milán drámaírásának van két rétege. Két rétege van az egyik a hagyományos drámaírás. Füst Milán elhatározta, hogy Shakespeare modorában királydrámát ír. Tragédiát ír. És akkor megírta a *IV. Henrik királyt*⁶. Aztán elhatározta azt is, hogy hogy színházi sikere lesz. És akkor Molnár Ferenc modorában megírta a *Máli néni* című komédiáját. Na, most ezek azok a hagyományos darabok, amelyekkel Füst Milán végül is színpadi sikerre

⁶ <https://moly.hu/konyvek/fust-milan-iv-henrik-kiraly>

vágyott. Persze nem következett be ez a színpadi siker, mert nem mutatták be, vagy ha bemutatták, akkor bukással végződtek a Füst Milán drámák bemutatásai. Füst Milán életében, természetesen.

[00:17:00](#)

A másik rétege az ő drámaírásnak ezek a bizonyos kísérletek. Azon a kísérletek, amelyekben anticipálja, előrejelzi a [...]

[recsegés]

[...] nevével jelezhető színháznak a világát. Az tehát, ami mondjuk a tegnapelőtt színháza volt, ma már valószínűleg más irányba fejlődik és alakul a színház. A harmadik könyv, ami előtt tisztelegnünk kell az, természetesen Füst Milánnak az a könyve, amelyben ezek a kísérletek jelentek meg. Az a címe a könyvnek, hogy *Megtagadott színművek és egy felvonásosok*.

[00:17:49](#)

Egy bizonyos Fekete Sas Kiadó és a Magvető Kiadó közös kiadásában jelent meg a könyv 1973-ban. A könyvet, a könyv anyagát válogatta és a jegyzeteket, meg az utószót a könyvhöz Petrányi Ilona írta, aki bejelentette.

[recsegés]

[00:18:24](#)

Ő az, aki Füst Milán hagyatékát ápolja a Petőfi Irodalmi Múzeumban.

[recsegés]

[00:18:39](#)

Tehát az Életmű sorozatban megjelent a Füst Milán drámái és a Megtagadott színművek kötet...

[recsegés]

[00:19:39](#)

Drámái voltak, de nem volt színháza, drámaíró volt, de nem volt színházi szerző. Miért mondható ez? Egészen egyszerűen azért, mert színpad nélkül a drámát és a drámaíró munkáját nehéz, nem is nagyon lehet értékelni.

[00:20:00](#)

A minden drámának az alapvető kritériuma, az alapvető mércéje, ami szerint mérjük a drámának az értékét, az a drámának a játszhatóság, az eljátszhatóság az, hogy megjeleníthető-e az, amit mond a dráma.

[00:20:17](#)

Füst Milán nagyon különös helyzetbe került az ő drámaírásával. Füst Milán drámái ugyanis akkor, amikor íródtak, még nem voltak játszhatók. Egészen egyszerűen az ő drámáinak a nyelve akkor még nem volt mondható a színpadról. Később, amikor megkísérelték ezeket a drámákat színpadra állítani, és színpadra is állították, és néhányszor sikerrel állították színpadra. Akkor viszont az derült ki, hogy Füst Milán drámáinak jelentős része már nem egy köztes helyzetbe süppedt bele. Tehát az ő drámai alapul anticipálva [...].

[00:21:25](#)

Nincs fejlődés, szakaszát nem juthatott színházhoz, aztán amikor már színházhoz jutott, akkor már azt, amit Füst Milán a húszas években és a harmincas években drámaíróként tudott. Azt a hatvanas-hetvenes évek színháza és drámaírása már sokkal jobban. Tehát lemaradt tőlük Füst Milán, és így valahogy azt hiszem, Füst Milánnak a drámaírásának [...]

[00:22:01](#)

Továbbra is színház nélküli drámaírásként kell kezelnünk. És azt hiszem, túl sokat talán nem is kell majd később foglalkoznunk Füst Milánnak a dramaturgiájával.

[00:22:21](#)

Na, azt mondtam 1993 félig-meddig Füst Milánnak az éve azért, mert két ilyen jelentős könyv jelent meg és megjelennek a drámák. De valami furcsa kép alakult ki ennek alapján Füst Milánról, a Füst Milánról való gondolkodásról.

[00:22:39](#)

Nézzék, előttünk van tehát egy könyv, amely arról beszél, hogy nem íródott meg az a bizonyos másik könyv, az a bizonyos fontos könyv. Előttünk a két másik könyv a dráma ételt (?) és a drámákról szóló könyv, ami arról beszél, hogy valami Füst Milán életművében túl korán jött, aztán meg elkésett. Túl korán érkezett azután pedig elkésett.

[00:23:09](#)

A jól belegondolnak és áttekintjük Füst Milánnak az egész életét, akkor azt hiszem, hogy ennek az életműnek a fontos handicapje az, hogy nem csak a drámaírásban, hanem a prózaírásban, a versírásban, a költészetben, a regényben is van valamilyen furcsaság. Az a furcsaság, hogy Füst

Milán versvilága korán jött, aztán később, amikor fel kellett volna fedezni akkor már elkésett, a prózáírása korán jött, amikor fel kellett volna fedezni, akkor már elkésett.

[00:23:58](#)

A másik tapasztalat, ami mindettől máris levonható az az, hogy Füst Milán életünkbe éppen azért, mert ilyen különös helyzetet teremtett önmaga számára valóban gondot okoz az irodalomtörténetnek. Gondot okoz drámatörténetnek, gondot okoz a költészet történetének, gondot okoz, mert végül is egy veszedelmes életmű.

[00:24:44](#)

Ennek alapján, hadd mondjak néhány szót Füst Milánnak a helyéről a magyar irodalom történetében. Nem fogok, természetesen [...]

[00:25:02](#)

[...] túl sok irodalomtörténetre hivatkozni. Nem tudok túl sokat irodalomtörténeti kérdésekről beszélni. De nyomban meg kell említenem egy nagyon fontos program történetet, amiről ritkán szólnak és ritkán beszélünk az Schöpflin Aladárnak⁷ *A magyar irodalom története a XX. században*⁸ című könyve, amely 1937-ben jelent meg.

[00:25:33](#)

Több szempontból fontos könyv ez. Először azért fontos, mert ő a szemtanú szemével írhatta meg a XX. századi magyar irodalomnak a történetét. Schöpflin Aladár volt az, aki irodalomkritikusként végig kísérte a század előttről kezdődően egészen a negyvenes évekig a magyar irodalomtörténetnek, a magyar irodalomnak a történetét úgy kritikusként, hogy hogy hetente nemcsak egy kritikát írt, hanem hetente több kritikát írt. És nem csak nemcsak jó könyvekről írt, ahogyan mostanában írnak a kritikusok, hanem rossz könyvekről írt is írt, és nem csak nem csak könyvekről, nem csak költőkről, hanem színházról és színházi előadásokról és színészekről és mindenről, mindenről, amiről kritikusként gondolkodott. Rövid frappáns írások ezek, de mindig rendkívül pontos megfigyelések.

[00:26:36](#)

Na, ez a Schöpflin Aladár tehát megírta a Magyar irodalom XX. században nem hagyományos irodalomtörténet, nincs benne jegyzett anyag, rengeteg sok benne, természetesen, a filológiai tévedés, a rendszerezése is sok szempontból problematikus, de ezzel együtt azt hiszem, hogy mindezidáig a legjobb olvasmányos áttekintése a magyar irodalomnak, az magyar irodalom történetének a XX. században.

⁷ https://hu.wikipedia.org/wiki/Sch%C3%B6pflin_Alad%C3%A1r

⁸ <https://moly.hu/konyvek/schopflin-aladar-a-magyar-irodalom-tortenete-a-xx-szazadban>

[00:27:09](#)

Na, ebben az irodalomtörténetben Füst Milán... De mondjuk háromszáz oldalas könyv ez. És ebben a háromszáz oldalas könyvben, Füst Milánnak egyetlen egy oldal jutott. Egyetlen egy oldal jutott annak a Füst Milánnak, aki mégiscsak a Nyugat első nemzedékéhez tartozott, aki rendkívül jelentős volt, akit Kosztolányi nagyon szeretett. Annak a Füst Milánnak, akit Osvát nagyon becsült, annak a Füst Milánnak, akiről Babits az nagyon nagy, nagyon nagy elismeréssel szólt. És ha még ehhez hozzáteesszük, hogy hogy Füst Milánnak ez az egy oldala is ilyen sorban jelenik meg Szép Ernő,⁹ Kemény Simon¹⁰, Lesznai Anna¹¹, Nagy Zoltán¹², akkor jön Füst Milán és utána következik Sík Sándor¹³.

[00:28:09](#)

Hát egy olyan sorba került bele tehát Füst Milán, amilyen a sorba nem tartozhat bele. Nem azt mondom, hogy rossz írók között van, csak egyszerűen olyan írók között van, akik közé ő egyszerűen nem való. Valószínűleg azért sorolta ide Schöpflin, mert nem akart róla többet beszélni. Tehát azok közül körülbelül azok közé sorolta be Füst Milánt Schöpflin Aladár, akik közé a színikritikusok be szokták sorolni a mellékszereplőket, és akkor azt mondják, hogy „játszottak még”.

[00:28:43](#)

Tehát valahol a „játszottak még” között van Schöpflin szerint Füst Milánnak a helye. A meglepő, tehát a meglepő mindebben az, hogy ezen az egyetlen egy oldalon Schöpflin Aladár lényegében mindazt elmondta Füst Milánról, amit a magyar irodalomtörténet a mai napig tud Füst Milánról. Elmondta például azt, hogy erős és független költői egyéniség. Hát a Füst Milán-i függetlenségről értekezik mindenki, aki Füst Milánról beszél. Én megpróbálom később bebizonyítani, hogy egyáltalán nem volt független. Egyáltalán nem volt független és egyáltalán nem volt rendhagyó.

[00:29:25](#)

Aztán arról beszél, hogy nem tudott népszerű lenni. Hát Schöpflin Aladár 1937-ben tudta azt, hogy Füst Milán, aki vágyott a népszerűsége, hát azért írta a komédiákat, azért *A néma barátot*, azért írta a *Máli nénit*, hogy közönsége legyen. Füst Milán, aki hét éven át írta *A feleségem történetét* azért, hogy megírjon egy nagy regényt, amit majd olvasnak. Vágyott a hírnévre... és nem tudod népszerű lenni. A miért nem tudott népszerű lenni? Megpróbáltuk azt a Radnóti Zsuzsa könyve alapján, meg a *Megtagadott* drámák kötet alapján bizonyítani, hogy miért nem tudott népszerű lenni, de igaz van Schöpflin Aladárnak, hogy nem tudott népszerű lenni.

⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Sz%C3%A9p_Ern%C5%91

¹⁰ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Kem%C3%A9ny_Simon_\(k%C3%B6lt%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kem%C3%A9ny_Simon_(k%C3%B6lt%C5%91))

¹¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Lesznai_Anna

¹² [https://hu.wikipedia.org/wiki/Nagy_Zolt%C3%A1n_\(k%C3%B6lt%C5%91\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Nagy_Zolt%C3%A1n_(k%C3%B6lt%C5%91))

¹³ https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%ADk_S%C3%A1ndor

Aztán, hogy szüntelenül vívódó lélek. Hát természetesen, aki egész életművében a létérzésével foglalkozik, az egy vívódó lélek.

[00:30:27](#)

Az nem egy próféta. Az nem egy apostol, szándékosan mondom a prófétát meg az apostolt. Szándékosan a prófétát meg az apostolt, mert a próféta az az Radnóti Zsuzsa könyvének a címében szerepel, és azt hiszem, hogy hogy nem jó az, hogy hogy az, hogy itt a Próféta színházáról van szó. Bár összefügg az anticipálással. Aztán a szándékosan mondom azt, hogy apostol, mert Bori Imre¹⁴ tanár úr a Füst Milánt az avantgard apostolának mondta, ami szerintem nem biztos, hogy igazolható megállapítás.

[00:31:11](#)

Tehát szüntelenül vívódó lélek, és aztán Schöpflin Aladár még Füst Milánnak a rezignációjáról beszél. Hát persze, hogy rezignált az az író, aki a létérzéseivel foglalkozik, és azt mondja, hogy semmit sem tudunk a létérzésének a tartalmáról. Hát persze, hogy rezignált, hogy hogyne lenne, hogyne lenne rezignált. Aztán ilyen mondatok vannak ezen az egy oldalon. Hogy hogy: „*Bűnbánó töredelemmel veri a mellét a próféta, az apostol, mint ruhájukat meg hasogató fejüket hamuval hintő ótestamentumi próféták, akikkel különben is van valami hasonlatossága.*” Ilyeneket mondanak az irodalomtörténészek mind a mai napig Füst Milánról. Ezeket a képeket, ezeket a metaforákat használják akkor, amikor meghatározni szándékoznak Füst Milánnak az életművét.

[00:32:17](#)

Aztán ilyen mondat található még Schöpflin Aladár irodalomtörténetében, hogy „*fájdalmának forrása tulajdonképpen nem is a világban van, hanem benne magában.*” Nem a világban van a fájdalmának a forrása, hanem benne magában. Hát azt mondta, Schöpflin Aladár, amit Somlyó György könyvének a címébe tett, hogy a lesütött szemű ember. A lesütött szemű ember az, aki nem a világot nézi, hanem önmagát nézi. És nem a világot látja, hanem önmagát látja, és nem a világot akarja megismerni, hanem önmagát akarja megismerni. Tehát egészen pontosan fogalmazta meg Schöpflin Aladár azt, amit az irodalomtörténet később tudni vélt Füst Milánnak az életművéről.

[00:33:27](#)

Aztán 1948, Füst Milán még él, Füst Milán tanít az egyetemen, esztétikát tanít az egyetemen. Örs István mesélte el egyszer azt, hogy tolókoksin tolták mindig be az egyetemre, mert mozgássérült volt Füst Milán. Mozgássérült volt igen mindaddig, amíg el nem kezdte az előadását. És akkor elkezdte az előadását, akkor annyira indulatba jött, és annyira lendületbe jött, hogy szépen fölállt a tolókoksiból, és akkor állva, harsogva, igazi prófétaként és

¹⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/Bori_Imre

apostolként tartotta meg az esztétikai előadásait, és amikor befejezte az órát, akkor szépen ismét mozgássérültként visszaült a tolókocsiba.

[00:34:22](#)

Na, szerepjátszás, természetesen, tehát 1948, jelen van Füst Milán. 1948-ban, azonban a magyar irodalom történetében, vagyis a költészetnek a történetében, ami egészen fontos játszódik le. Ez az a '45 és '48 közötti időszak, amit az irodalomtörténet, az Újhold¹⁵ jelentkezése vagy Újhold korszakára mondanak. Ez az az időszak, amikor Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Rába György és másoknak az első kötetei, az első könyvei megjelennek. Az Újhold az, amely bejelenti az új magyar költészetnek a paradigmáját. Ennek az Újholdnak a szerkesztője, Lengyel Balázs.

[00:35:15](#)

Lengyel Balázs, aki ennek az egész nemzedéknek a kritikusa, ez a Lengyel Balázs 1948-ban ír egy könyvet, aminek az a címe, hogy *A mai magyar líra*¹⁶. Ő is áttekinti a XX. századi magyar költészetnek a történetét, nem történet formájában, hanem arckép sorozat formájában. Nagybbrára azzal a szándékkal, hogy természetesen az éppen induló, a paradigmaváltást bejelentő nemzedék számára, az Újhold nemzedék számára meghatározza ennek a nemzedéknek a tradícióját. Ebben a könyvben, ebben a könyvben szó sincs Füst Milánról.

[00:36:01](#)

Meg sem említik Füst Milánnak a nevét. Egy sor jelentős íróval foglalkozik, költőkkel foglalkozik, nagyon érdekesen foglalkozik velük, de nem beszél Füst Milánról. Itt kezdődik valami a magyar irodalom történetétől a Lengyel Balázs gesztussal azzal, hogy abban a pillanatban, amikor a kritikusnak, aki követte és figyelte az új magyar költészetnek a mozgási irányát, meg kellett volna fogalmaznia azt, hogy mire is épül ez a változás, akkor ebből a változásból egyszerűen kihagyja a Füst Milánt, nincs benne a Füst Milánt. Nincs benne a Füst Milán tehát Lengyel Balázs szerint az élő irodalomnak a világképében ő él ő él verseket is ír. Verseket is ír a kései kisregényeket írja ott a '40-es években még *Látomás és indulat a művészetben*¹⁷ című esztétikáját írja, és adja ki, de ezekben az években megállás nélkül siránkozik, hogy elveszett a naplója. Lassan-lassan kiderül, hogy egyáltalán nem vesztett el a naplója, később még beszélni fogok, természetesen, a naplóról is. Ugye naplóról is néhány szót.

[00:37:25](#)

Mit jelent ez számunkra? Azt jelzi számunkra, hogy valahol Füst Milánt a magyar irodalomtörténet és vele együtt az élő irodalom is idegenként kezelte. Idegen volt a magyar irodalomnak a történetében, teljesen függetlenül attól, hogy nemzedékhez tartozott, attól, hogy hosszú évtizedekig volt jelen a magyar irodalomnak az életében. Az, hogy idegen volt ez

¹⁵ [https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Ajhold_\(foly%C3%B3irat\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/%C3%9Ajhold_(foly%C3%B3irat))

¹⁶ <https://moly.hu/konyvek/lengyel-balazs-a-mai-magyar-lira>

¹⁷ <https://moly.hu/konyvek/fust-milan-latomas-es-indulat-a-muveszetben>

természetesen nem azt jelenti, hogy független. Az idegen ennek az írói életműnek az egzisztenciális helyzetét határozza meg. Az, hogy független, az pedig a többiekhez való kapcsolódásának a pozícióját.

[00:38:25](#)

Ambivalens enyhén szólva, tehát ambivalens Füst Milán irodalomtörténeti helye. Valóban, hogyan határolható körül, hogyan írható körül Füst Milánnak a helye a XX. századi magyar irodalomban. Nem tudok, nem tudok egyértelműen válaszolni erre a kérdésre, legalábbis nem tudok röviden válaszolni erre a kérdésre.

[00:38:57](#)

Azt kell mondanom, hogy, ami Lengyel Balázs, ami abból, hogy Lengyel Balázs *A mai magyar líra*¹⁸ képéből, amikor Lengyel Balázs *A mai magyar líra* képéből kihagyja Füst Milánt, akkor jelzi számunkra azt, hogy az elkövetkező időszakban szinte mind a mai napig Füst Milánt elvesztette a magyar irodalomtörténet. Elvesztette a magyar irodalomtörténet, egészen egyszerűen azért, mert nincs vele olyan hivatkozásszerű kapcsolata, amilyen kapcsolata Adyval, Babits-csal, Kosztolányival van, vagy amilyen kapcsolata Illyéssel, Szabó Lőrincsel, József Attilával van. Ezekről tud a magyar irodalomtörténet.

[00:39:51](#)

Füst Milánt, viszont akit elfelejtett, csak számon tartja. Óriási különbség, természetesen, óriási különbség, akiről tud az irodalomtörténet, azokra hivatkozik. Azokat a magyaráz, azokat elemez, azoknak az életművének megkísérli az egész irodalomnak a kontextusában vizsgálni, azoknak az utóéletéről bőven foglalkozik, azoknak a hatásaival bőven foglalkozik. Akiket viszont számon tart. Akik csak számon tart, azokra nem hivatkozik, azokat tulajdonképpen idegenként kezeli. A helyzet azonban, a helyzet azonban szerintem egészen más. Egészen más, és az élő irodalomnak a valós helyzete egy pillanatra sem igazolja azt, hogy az irodalomtörténet ilyen értelemben megfeledkezett, vagy ilyen értelemben elfelejtette Füst Milánt.

[00:41:01](#)

Itt van például az új magyar regénynek a kérdése. Tudjuk nyilatkozatokból, kritikákból tudjuk azt, hogy az új magyar regénynek van két ihletője többlete van, de kettő olyan ihlető van, akikre nagyon szívesen hivatkoznak, és akik példaképként emlegetnek. Az egyik az egyik természetesen Kosztolányi, a regényíró, a prózaíró Kosztolányi. A másik pedig természetesen Ottlik Géza, a regényíró Ottlik Géza.

¹⁸ https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/LENGYEL/lengyel00051/lengyel00051_o/lengyel00051_o.html

[00:41:39](#)

Füst Milánról senki sem beszél. Füst Milánról senki sem beszél, legfeljebb egy Eszterházy Péter emlegeti Füst Milánt akkor, amikor hosszú oldalakon át sorolja, hogy kitől mit idézett. Füst Milántól is idézett időnként. De ez azért nem, nem olyan minőségű emlegetése is, ami a minőségnek valamilyen minőségben az új magyar próza sorozat valamilyen szinten az új magyar próza Ottlik Gézát hozta, emlegeti.

[00:42:11](#)

Mit vett át, mit tanult el az Új magyar próza Ottliktól és Kosztolányitól? A nézőpontot. Ottliktól a festő nézőpontját, Kosztolányitól a lineáris nézőpontot. Nem csak azért beszélek a festő nézőpontjáról Ottlikkal kapcsolatban, mert Ottlik minden regényének a hőse festő. Festő az iskolában, festő *A hajnali háztetőkben*¹⁹, festő a [...]

[00:42:59](#)

Nem csak ezért uralkodó nézőpont Ottlik prózájában a festői látásmód. Hanem azért, mert a festői látásmód az a vonalaknak az elrejtését, a vonalaknak az eltüntetését, a vonalaknak az elhalványítását hozza. A festői látásmód az együtt próbálja látni a világnak a jelenségrendszerét. Együtt próbálja látni azt, ami előttünk játszódik le. Gondoljanak bele, hogy a Buda az egészében arról szól, hogy van egy festő, aki meg akar festeni egy ablakot.

[recsegés]

[00:44:07](#)

Azért, mert az ablakból lehet rálátni az utcára. Azért fontos az utca, mert az utcán játszódik le az élet. Az utcán nem csak emberek mozognak, az utcán mozog a jelen, a múlt, az utcán mozognak az emlékek, az utcán fordulnak elő, fordulnak elő azok az egészen különös pillanatai az ember életének, amikor ráismer önmagára vagy ráismer a világ. Na, erre az utcára néz annak, amit a festő meg akar festeni. Meg akar festeni és állandóan festi ezt az ablakot, azt a bizonyos Fehérvári úti ablakot, ahonnan rálát a festő a múltjára, az emlékeire, a hozzá közel állóknak a világára.

[00:44:54](#)

Ezzel szemben. Ezzel szemben a lineáris. A lineáris nézőpont, az a dolgoknak a határvonalait tekintetében (?) meghúzza. Kosztolányi, Kosztolányinak a stílusáról beszélünk, a Kosztolányinak a tiszta mondatairól beszélünk. Hát miért beszélhetünk [...] a tiszta mondatokról? Azért beszélhetünk, mert itt egy egészen világos vonalvezetéssel találkozunk, olyan vonalvezetéssel, természetesen, amely nem engedi meg az áttüntetések, az átvilágításokat, a színek, a formák egymásba ékelését. Hanem élesen elválasztja egymástól a

¹⁹ <https://mek.oszk.hu/01000/01001/01001.htm>

jeleneteket, a hősöket, élesen elválasztja egymástól a beszédmódokat. Őnála is megvan mindaz, ami az ablakból látható, de nem egy festményen van meg, hanem mindig egy lineáris történetben van meg. Ilyen lineáris történet Ottliknál nincs, Kosztolányinál viszont van egy ilyen lineáris történet. Na, most ha ezt a...

[00:46:10](#)

[...] festői látásmód felé halad és az emlékezésekre meg az évkönyv az már egészében ennek a festői látásmódnak a jegyében született. Ugyan könnyű azt mondani, hogy az Esterházy Péternek a regényírása az egészében a liberális nézőpont tartós követi a Kosztolányinál megismert lineáris nézőpontot azzal, hogy nagyon élesen elválasztja egymástól a beszédmódokat, a bevezetés a szépirodalomba olyan regényekből áll, amelyek mind más és más módon dramatizáltak.

[00:46:54](#)

Nem retorizáltak és stilizáltak, hanem dramatizáltak. Másmilyen grammatikai formákat használ akkor, amikor ezeket a regényeket írja. Ezek a grammatikai formák, a függőnek a grammatikai formája például egy ilyen, egy ilyen nagyon jól, nagyon szigorúak pontosan meghúzható linearitás Esterházy Péternek a prózájában. Na, most miért mondtam el mindezt? Azért mondtam el mindezt, mert eközben senki nem figyelt oda arra, hogy Füst Milán.

[00:47:32](#)

Füst Milán már nagyon korán. Nemcsak *A feleségem történetében*, hanem *A feleségem története* előtt írt az a panasz (?), a korai kisregényekben, de aztán a későbbi *A feleségem története* után írt kis regényekben is. Gyakorlatilag arra vállalkozott, hogy festői nézőpontot alakítson ki a lineáris elbeszélő mód lehetőségei szerint.

[00:48:11](#)

Ő volt az, aki megkísérelte úgy elmondani a történetet, hogy abban a vonalak is lejövők, pontosan felismerhetők legyenek. De eközben a festői látásmód is érvényesüljön.

[00:48:34](#)

Az élő magyar irodalom, amely szintén hasonló módon próbálkozik például a Balassa Péter a Halálnaplóban.

[00:48:52](#)

A Halálnaplóban, hogy megpróbálta ezt a festő látásmódot és a lineáris látásmódot vagy nézőpontot egyszerre megmutatni. Szerintem sikeresen csinálta. De ő sem emlékezik arra, hogy ugyanezt ő előtte már Füst Milán a prózájában valamilyen formában megírta. Mit gondolnak,

miért? Egészen egyszerűen azért, mert van valami megint valami idegen Füst Milánnak a prózájában.

[00:49:33](#)

Ez pedig ezt az idegent pedig azt hiszem, úgy definiálhatjuk, hogy van itt valami teátrális. Van valami teátrális az egész Füst Milán-i életműben, van valami teátrális, ami néha, nagyon gyakran zavar. Füst Milán mindig úgy ír, hogy ő maga is a színpadon van.

[00:50:01](#)

Hogy maga is jelent, maga is jelen van. És nagy nyelvi gesztusokkal van jelen. Nagy nyelvi fordulatokkal. Ez a teátrális érzet volna a drámaírásban. Kevésbé érthető akkor, amikor Füst Milán regényt ír, még kevésbé akkor, amikor akkor verset ír.

[00:50:32](#)

Mi az, amit változtathat? Füst Milánnak ezen a különös, és szerintem nem az életmű jelentőségét ez méltó helyén a magyar irodalom történetében. Hát semmit sem lehet, hogy igaza van a történetben, természetesen előre látni. Az író anticipálhat, az irodalomtörténész nem anticipálhat. Az irodalomtörténészt nem láthat a jövőbe, az irodalomtörténész nem tervezheti meg az irodalmat.

[00:51:11](#)

Tehát én sem mondhatom meg azt, hogy mikor kerül esetleg sor Füst Milán újra felfedezésére. Azt azonban mondhatom, hogy akkor szerzi majd meg Füst Milán azt az irodalomtörténeti helyet, amit ő a magyar irodalom történetében megérdemelt, amikor olyan módon fogja őt tudomásul venni az élő irodalom, amilyen módon tudomásul vette Kosztolányi prózáját és Ady prózáját.

[00:51:49](#)

Addig, amíg erre nem kerül sor, addig hiába hirdetem én irodalomtörténészként a jelentőségét, addig továbbra is irodalom egy elveszett íróként lesz jelen.

[00:52:12](#)

Most néhány Füst Milán téma következik. Tehát elindultunk az irodalomtörténéstől, elindultunk a Füst Milánról szóló könyvektől, megpróbáltuk meghatározni Füst Milán irodalomtörténeti helyét. Most pedig az életműnek néhány szerintem nagyon fontos motívumát, kérdését szeretném megfogalmazni.

[00:52:40](#)

Az első az, amit Somlyó György írt le, azt hiszem, hogy ez idáig a legpontosabban írta le az a bizonyos Füst Milán-i szituáció.

[00:52:52](#)

A Füst Milán-i szituáció... Én is a Füst Milán-i szituációról beszéltem akkor, amikor a drámák világáról szóltam. A Füst Milán-i szituációról beszéltem akkor, amikor a Füst Milán-i prózaírás és az újabb magyar próza összefüggéséről beszéltem.

[00:53:12](#)

Nagyon sokan emlegetik ezt a Füst Milán-i szituációt, többek között Kis Pintér Imre²⁰ is *A Semmi hőse* című monográfiájában, tanulmányában, amelyben Füst Milán költői világképét írja le. Somlyó György nagyon fontosnak tartja ezt a Füst Milán-i szituáció fogalmát, ami abból is kiderül, hogy hogy szemére veti Kis Pintér Imrének, hogy nem jelölte meg, hogy éppen Somlyó Györgytől származik ez az elnevezés akkor, amikor *A Semmi hősében* beszél a Füst Milán-i szituációról.

[00:53:53](#)

Tehát én, amikor a Füst Milán-i szituációról beszélek, akkor azt mondom, hogy ezt Somlyó György találta ki. Csakhogy egy kicsit másképpen fogok erről a Füst Milán-i szituációról beszélni, mint ahogyan az gyakorlattá vált a magyar irodalomkritikai gondolkodásban. Én azt mondom, hogy a Füst Milán-i szituáció egyáltalán nem rendhagyó, a Füst Milán-i szituáció egyáltalán nem az író különállását jelenti, nem az író társtalanságát, nem az író magányosságát jelenti. A Füst Milán-i szituáció az író elfeledettségét jelenti.

[00:54:29](#)

A Füst Milán-i szituáció az író idegenségét jelenti. Mert ahogyan Füst Milánnak az európai költészetben könnyen megtalálta az eddigi Füst Milán-i irodalom a társait. Például az új görög költészetben a *Konsztandínosz Kaváfisznak*²¹ a költészetét hasonlította Füst Milánéhoz. A francia költészetből *René Char*²² az, akit leginkább emlegetnek, akkor, amikor Füst Milánról van szó, aztán az angol-amerikai költészetben az *Ezra Poundnak*²³ a neve merült föl nagyon gyakran. De valahogy elkerülte, vagy nem tudom, nehéz azt mondani, de elkerülte a figyelmét az eddigi irodalomkritikának az, hogy már azok a létérzésmotívumok, amelyeket a Füst Milán a költészetében fogalmaz meg, és ír le azok bizony Babits költészetében nagyon bőven ott vannak. Semmi új Babits költészetéhez képest. Azt mondjuk ugye, hogy Füst Milán éjszakai

²⁰ https://hu.wikipedia.org/wiki/Kis_Pint%C3%A9r_Imre

²¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Konsztand%C3%ADnosz_Kav%C3%A1fisznak

²² https://en.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Char

²³ https://hu.wikipedia.org/wiki/Ezra_Pound

költő. Hát persze, hogy éjszakai költő, sorozatban idézhetnénk Füst Milánnak a verseit az éjszakai verseket.

[00:56:14](#)

Például a *Szózat az aggastyánhoz*,²⁴ mindjárt az első szakaszban azt mondja, hogy „*S ha tombol is az éjfél majd körüléd, meg se moccansz*”, és így tovább, tombol az éjfél. Aztán ott a *Tél* című versben.

[00:56:36](#)

„*Fagyos és sötét a föld és egy ridegebb lesz. Meglásd amit majd lassú ütemben fordul Az Orion-csillagzat kódképe felé.*”²⁵ és így tovább és tehát végig az az éjszaka, az éjszakai képek. Füst Milánnal az angyalok is sötétek.

[00:56:54](#)

Az angyalok sötétek, mondja Füst Milán. Rendkívül érdekes az angyalok költészetét *Rilkének a Duinói elégiáiból*²⁶ ismerjük, egyáltalán nem sötétek. *Nemes Nagy Ágnes* akkor, amikor az angyal verseket írja, akkor *Rilkére* hivatkozik. És sötétíti az angyalokat, de nem mondja ki olyan egyértelműen, ahogyan a Füst Milán megtette a *Jelenés*²⁷ című versében. Na, ez az éjszakai költő, ezt az éjszakai költőt ugyanazok a gondok foglalkoztatják, ugyanazok a létérzésnek ugyanazok a témái foglalkoztatják, melyek a Babitsnak akár az *Ősz és tavasz között*²⁸ című versében. Versében olvashatók és ismerhetők fel, vagy akár egy Babitsnak a nagy, gondolati költeményeiben. Másrészt az elmúlás, az elmúlás megint egy olyan motívum, amely állandóan foglalkoztatja Füst Milánt. Ő az elmúlásról beszél már egészen fiatalon, és az elmúlásról beszél 80 évesen is.

[00:58:22](#)

Az elmúlás egy olyan közhelye a modern költészetnek, természetesen, amihez azt hiszem, nem kell különösebb bizonyítékot felhozni, hogy szinte ismétlődve jelent meg a Nyugat költőinél, akár Tóth Árpádnak, akár másoknál is. Az elmúlásélmény, az éjszakai élmény, a holdnak az élménye, egyáltalán a csillagoknak az élménye, az angyaloknak az élménye, mindezek képekbe foglalva azt jelzik nekünk, hogy semmi rendhagyó. Semmi rendhagyó. Hát ez a klasszikus modernitásnak a kelléktára. Ez bőven megvan mind azoknál a költőknél, akiket a hagyományos modern költészetben a hagyományos, a klasszikus modernség a világában láthatunk is ismerhetünk fel. Aztán azt mondják, hogy szabadvers.

²⁴ https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/FUST/fust00006_kv.html

²⁵ https://www.babelmatrix.org/works/hu/F%C3%BCst_Mil%C3%A1n-1888/T%C3%A9l

²⁶ https://www.magyarulbabelben.net/works/de/Rilke_Rainer_Maria-1875/Duineser_Elegien_-_Die_Erste_Elegie/hu/9936-Duin%C3%B3i_El%C3%A9gi%C3%A1k_-_Az_els%C5%91_el%C3%A9gia

²⁷ <https://konyvtar.dia.hu/html/muvek/FUST/fust00006/fust00011/fust00011.html>

²⁸ <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/babits-mihaly-17F97/ujabb-versek-18905/osz-es-tavasz-kozott-18981/>

[00:59:27](#)

Megint Füst Milánnak a költészetében, hogy szabadvers. Nagyon korán, és igencsak Kosztolányi jóvoltából azonban rájött a magyar verstörténeti gondolkodás, hogy vigyázva kell és óvatosan kell használni azt a szót, hogy szabadvers, amikor Füst Milánnak a költészetéről beszélünk. Mert a Füst Milán szabadversének nagyon szigorú kötöttségei vannak, olyan kötöttségei vannak, amelyeket az egyébként kötött formájú versekben könnyű felfedezni.

[01:00:18](#)

A modernitásnak a versformálási gyakorlata az egyrészt abban is reprezentálódik, hogy a verssor fellazul. Fellazulnak a sorszerkezetek, egyre gyakoribbakká válnak a sorszerkezetekben a kihagyások, az ellipszisek, egyre többször vetítik rá a költők a hagyományos sorszerkezetre, egy másik ütemre, egy másik ritmusképnek a szabályosságát, és így aztán létrejön a modern költészetben az az egészen különös forma, amit verstörténet szimultán versnek mond.

[01:01:10](#)

Nagyobbára azt mondja, a verstörténeti és a verselméleti gondolkodás, hogy a szimultán vers az egy olyan verselési mód, ahol az ütemhangsúlyos verselésre rávetül az időmértékes verselés vagy fordítva.

[01:01:28](#)

Körülbelül öt ilyen változat lehetséges. Egyrészt, hogy egyensúlyban vannak, másrészt, hogy vagy erősebb az ütemhangsúlyos vagy erősebb az időmértékes a ritmuskép az ilyen szimultán versekben.

[01:01:46](#)

Na. Hát, ha Ady költészetében és Babits költészetében, aztán később Szabó Lőrinc költészetében is ilyen jelentős módon vannak jelen ezek a verssor fellazulásának a formái, a szimultanitásnak a formái, ugyanilyen szimultán forma szabad a Füst Milánnak a szabadverse is. Szimultán forma, hiszen ezek a...

[01:02:20](#)

Füst Milán mindvégig szimultán szabadverset írt. Füst Milánnak a versformálásában is két ritmuskép jelenik meg egyszerre. A szabadversnek a ritmusát az ismétlések, a párhuzamosságok, a mondatszerkesztési sajátosságok, a mondatszerkesztési ismétlődések adják meg, és erre a szabadversnek erre a sorszerkesztésére, módjára vetülnek rá azok a bizonyos alaksejtelmek.

[01:03:00](#)

A jambusok és daktilusok és anapestusok, sőt nagyon sokszor a hexameternek az 5. és a 6. metruma az a szapphoi szakaszban adonoszi sornak nevezünk. Ezek mind sorba felfedezhető Füst Milánnak ebben az úgynevezett szabadversében. Tehát kialakul ez a bizonyos szimultaneitás Füst Milánnak a szabadvers kezelésében is. Na, most ha még ehhez hozzáadjuk azt, hogy ezek a versek mind valamilyen formája elhelyezhetők a hagyományos lírai műfajoknak a palettáján, akkor kiderül az, hogy ezt a szimultaneitást még fokozza a Füst Milán költészetének a műfaji elrendezettsége, ahol bőven találunk példát ódára, elégiára, sőt dalra és az elégiának különféle változatai, az ódának a különféle változataira. Mindebből mi az, ami tanulságként leszűrhető?

[01:04:13](#)

Az, hogy hogyan ambivalens volt, és hogyan ambivalens Füst Milánnak a helye a magyar irodalom történetében, ugyanígy ambivalens Füst Milán modernitása is. Ambivalens modernitás az, ami a Füst Miláné.

[01:04:34](#)

Egy olyan modernitás, amely anticipál, ahogyan a drámáknál láttuk. De ugyanakkor olyan mértékben egyéni. Individuális. Hogy szinte elrejt előlünk azokat a kapcsolódási formákat, összefüggésformákat, amelyek őt a kor költészetéhez és költői gyakorlatához kötik.

[01:05:11](#)

Azt akarom ezzel mondani, hogy igen, a Füst Milán-i szituáció létezik. De ez a Füst Milán-i szituáció nem jelent sem rendhagyó szituációt, sem különállást, sem társalanságot, nem jelent kívülállást. Ez a szimultán modernitás képében megjelenő individualitása az ő költészetének. Aztán a másik nagy téma, amiről mindig beszélnek, amikor Füst Milánról van szó, a Füst Milán nyelvének a kérdése.

[01:05:54](#)

Füst Milán nyelve, akár a versek nyelvét vizsgáljuk, akár a próza nyelvét vizsgáljuk, valóban feltűnően különbözik a kor standard költői beszédmódjaitól. Ady is, Babits és Kosztolányi is természetesen kialakította a maga költői nyelvét. Ezeknek a költői nyelveknek a forrásait nagyjából ismerjük. Ismerjük Ady költői nyelvének forrásvidékeit, akár a zsoltárok nyelvében, akár a Biblia nyelvében, akár a tájnyelvben, azokban az ősi nyelvi alakzatokban, fordulatokban, amelyeket aztán Ady modernizálni tudott az új érzékenységnek a felfedezésével.

[01:06:55](#)

Jól ismerjük a Kosztolányi nyelvnek a forrásait. A tiszta városi nyelvet, a pontosságra törekvő költői fogalmazást, a grammatizáltságnak és a retorizáltságnak a szoros összefüggését ebben a

költői beszéd módban és beszéd formában. Nagyon jól ismerjük Babits költői nyelvének a forrásait a fogalmaknak a világában.

[01:07:30](#)

Fogalmi nyelv az, amire Babitsnak a költői nyelvben épül. Na, most minden velük szemben a Füst Milán költői nyelvének a forrása valami egészen triviális. Egészen triviális, mert Füst Milánnak a nyelve egy nagyjából megvetett nyelvhasználatból ered. Mégpedig az úgynevezett budapesti nyelvből.

[01:08:09](#)

A budapesti nyelvből, amiről Déry Tibor azt mondta, hogy az egy sekélyes pesti nyelv. Erről a nyelvről Réz Pál²⁹ azt mondta, hogy ez egy ilyen, hogy egy sor groteszk rendellenességet tartalmaz. Ez a kicsit néha kicsit frivol, rengeteg sok idegen nyelvi jellel dúsított nyelvhasználat először a színpadra került.

[01:08:47](#)

Szép Ernő, Bródy Sándor, Molnár Ferenc, Szomory Dezső vitte színpadra ezt a nyelvet. Ez a nyelv aztán megjelent a Füst Milánnak a drámáiban is, különösen azokban a drámákban és drámaszövegekben, amelyekkel ő népszerűsége törekedett. De ez a nyelv aztán megjelenik az ő költészetében és prózájában is. Az ő prózájában nagyon érdekesen a prózai közlés módnak az oldottságát eredményezik. Ez az oldottság pedig a Füst Milán prózájából áradó derűt hozza. Tehát ugye végül is derűsek Füst Milánnak a prózái.

[01:09:36](#)

Különösen a kései prózák, tehát *A Parnasszus felé*³⁰ történetet például vagy *A feleségem története* című regény vagy a magyar, vagy a későbbi regények. Ez ezek mind tele vannak derűvel, nyelvi derűvel. Valami olyasmivel, ami persze nem vigasz és nem vigasztalás, egyáltalán nem vigasztalóak ezek a könyvek, de van bennük valamiféle egzisztenciális derű, ami úgy magával tudja ragadni az olvasónak a figyelmét. És ez az szerintem, ami az ebből a sajátos, ambivalens nyelvhasználatból következik Füst Milán prózájában. Más a helyzet a versekkel.

[01:10:28](#)

A versek világa a derűs próza világával szemben komor világ. Komor világ, ebben a komor világban is ez a nyelvhasználat jelenik meg. Itt vannak, hogy igazi groteszk nyelvi formák. Az archaizmusok erősen frivol nyelvi alakzatokkal, szinte slágyszerű mondatszerkesztési

²⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A9z_P%C3%A1l

³⁰ <https://moly.hu/konyvek/fust-milan-a-parnasszus-fele>

gyakorlattal jelennek meg ezekben a komor Füst Milán-i versekben. Tehát mi van a versekben? A versekben van egy emelt hang.

[01:11:13](#)

Van egy emelt hang. Egy szinte teátrális pátosznak mondható emelkedettsége a beszédmódnak. Ami miből származik? Hát az a furcsa, hogy nem az ótestamentumból származik, ahogyan azt a kritikusok legtöbb része feltételezte, nem a zsolnárokból. Nem is a zsidó temetési énekekből származik, ahogyan azt Schöpfung Aladár feltételezte. Én azt gondolom, hogy mindez az úgynevezett pesti nyelvből származik. Tehát az emelt hang és ez a sekélyes pesti stílus, amiről Déry Tibor beszél, ez az emelt hang és ez a pesti nyelvnek a slampossága együtt az, ami olyan egészen különössé teszi Füst Milánnak a szabad szimultán vagy szimultán szabadversét.

[01:12:23](#)

Hadd emlékeztessen magukat, hogy Radnóti Zsuzsa könyvében is benne van, ez egy – csak zárójelben mondom, mert nagyon érdekes –, hogy Fülep Lajos³¹. Fülep Lajos levelet írt Füst Milánnak A feleségem története nyelvéről.

[01:12:40](#)

És azt mondta a következőt mondta, hogy a regény a pesti zsargonban íródott, amely nem a magyarnak, mint némelyek állították, hanem a jiddisnek az egyik dialektusa. Füst Milán a következőképpen válaszol, hogy de hogy ez jiddis nyelven volna írva, ezt én még magának sem tudom elhinni. Hogy én ennyire ne tudnék magyarul, csak jiddisül, amelyet nem tudok? Vagy, hogy ennyire korruptálta volna a nyelvemet Budapest városa? Élő nyelven van írva nem lélektani nyelven.

[01:13:33](#)

Élő nyelven Füst Milánnak a derűs prózája és élő nyelven íródott Füst Milánnak a komor, nagyon komor vers világa. Egyébként nagyon érdekes ez a levelezésnek, megtalálható a Kortárs folyóiratban. A Kortárs 1987-es évfolyamának 10. számában. Olyan cím alatt, hogy Elek Artúr³², Füst Milán Fülep Lajos levelezéséből.

[01:14:08](#)

Na, most, nyilván azért mert ilyen furcsán nőtt ki egy nehezen meghatározható talajból Füst Milán költői nyelve. Nyilván ezért van az, hogy maga Schöpfung is némi bizalmatlansággal kezeli Füst Milánnak a nyelvét és azt mondja, hogy szüntelen fájdalommal idéző recitatív (?). Tehát ez a bizonyos emelkedettség – amiről beszéltem –, a zsidó temetési énekeket juttatják az ember eszébe, bő folyamként ömlő frázisai.

³¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%BClep_Lajos

³² https://hu.wikipedia.org/wiki/Elek_Art%C3%BAr

[01:15:00](#)

Bő folyamként ömlő frázisai, na, most ha ezt köznyelvre lefordítjuk, akkor azt mondjuk, hogy hogy Füst Milán bőbeszédű és hogy frázisokat, azt mondjuk, hogy közhelyeket mond. Persze, hogy bőbeszédű, hát az az annyira elítélt pesti nyelv is bőbeszéd, és persze, hogy hogy frázisokat mond, de milyen szinten mondja, milyen szinten mondja.

[01:15:24](#)

Milyen döbbenetesen szinte katedrálisszerű építményt teremt meg Füst Milán ezekből a nyelvi anyagból, ebből a bizonyos pesti nyelvből, amit Fülep Lajos maliciózusnak, természetesen, hogy a jiddis egyik dialektusának nevez. Na, most, ha egy kicsit odafigyelünk például, hogy jiddis irodalomra. Arra a jiddis irodalomra természetesen, amelyet lengyel származású írók írtak jiddis nyelven Amerikában.

[01:16:07](#)

Akkor ennek a Fülep Lajosi maliciának reális alapjai is felismerhetjük. Persze felismerhetjük ezt a reális alapjait ennek a jiddis nyelvnek, bár azt kell mondani, hogy természetesen csak metaforaként használható ez a szó.

[01:16:38](#)

Még egy ilyen téma Füst Milánnak az életművéből az életrajz. Az életrajz. Na, most ez azt hiszem, hogy ez egy olyan irodalomtörténeti közhely, amitől egyszerűen senki sem tud megszólalni. Se Somlyó, se Radnóti Zsuzsa, se Kis Pintér Imre, se Rába György³³, aki a talán a legjobb tanulmányt írta Füst Milánról. Egyszerűen nem tudnak tőle, nem tudnak tőle megszabadulni, nem tudnak attól megszabadulni, hogy hogy nincs mit kezdeni Füst Milánnak az életrajzával.

[01:17:19](#)

És ezt erre aztán Füst Milán, aki azért szeretett rájátszani egy-két dologra. Hát erre Füst Milán jól rá is játszott. Azt mondta az – vagy azt írta –, 1957-ben *A feleségem története* francia kiadásához utószavában, hogy – figyeljék meg ez egy életrajz –, „születtem 1888-ban. Sok hányattatás után tanár lettem és író. Jelenleg 10 év óta az egyetemen vagyok tanár. Nagyon sokat dolgoztam, megéltem jó néhány életveszélyt is, és most már fáradt vagyok. És ennyi az életrajzom.”

³³ https://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1ba_Gy%C3%B6rgy

[01:18:04](#)

Ugyanebben az írásban mondja az azóta szállóigévé vált mondatot, amely szerint „*a munka fogja voltam, a szürke pokol legaljáig*” és most következik az a mondat, hogy „*ennél fogva életrajzom nincs, és csak munkarajzom van*”.

[01:18:26](#)

Egy író, akinek nincs életrajza, egy író, aki sok hányattatás után író lett, aztán tanár, és belefáradt a munkába. Na, most adódott, természetesen, az irodalomkritikai gondolkodás számára az, hogy az a képlet, hogy a megtagadott életrajz.

[01:18:51](#)

Mit jelent a megtagadott életrajz? Hát én nem nagyon tudom érteni, megérteni azt, hogy mi az, hogy megtagadott. A megtagadott életrajz az az, hogy hogy valakinek az életrajzában voltak ilyen vagy olyan események, ilyen vagy olyan történések, és akkor ezeket az eseményeket vagy történéseket megtagadja, de az életrajzot megtagadni...? Hát nem lehet az életrajzot nem lehet se letagadni, sem megtagadni az életrajz az az, ami van. A biográfia azt egyszerűen nem lehet félretenni, abból nem lehet kilépni. Senki se hagyhatja ott az életrajzát, az nem megy kígyóbőr, amit el lehet vedelni. Az életrajz az egy életrajz. Ha valaki 80 évet élt, mint Füst Milán, hát annak csak volt életrajza.

[01:19:38](#)

Nyilván nem lehetett, tehát én magam nem értem azt, hogy mi az, hogy megtagadott életrajz. De végül is Füst Milán mégsem beszél szívesen az életrajzáról. Nem beszél szívesen az életrajzáról. Most ezt jól jegyezzék meg, mert később cáfolni fogom.

[01:20:00](#)

Tehát nem beszél szívesen. Mi lehet ennek az oka? Szerintem két oka van. Van egy teoretikus oka. Egy teoretikus oka, ami egészen egyszerűen abból következik, hogy ő a művészetet másként értette, mint mások. Egészen egyszerűen a művészetek, az irodalmat, a költészetet, a dráma- és a regényírást nem az életrajz dokumentumának vette, hanem ahonnan indultunk a létérzés dokumentumának.

[01:20:41](#)

A művészet nem az életrajzot dokumentálja. A művészet a lesütött szemű ember létérzését dokumentálja. Hangsúlyozom, és mindig azt mondom, hogy „*létérzés*”, és borzasztóan vigyázok, hogy ne azt mondjam, hogy létérzékelés. Nem érzékelésről van szó, a létérzéséről van szó a Füst Milánnak a műveiben.

[01:21:08](#)

Miért mondta azt, hogy azt, hogy nincs életrajza, csak munkarajza van? Egészen egyszerűen teoretikusan azért mondta, mert nem akarta, hogy a művét az életrajz irányából olvassák. Egyszerűen ezt ő nem akarta. Azt akarta, amit minden lesütött szemű ember akar, hogy a művet olvassák, és ne az életrajz irányából olvassák a művet.

[01:21:36](#)

Olyan című könyvet írt, ugye, hogy *Ez mind én voltam egykor*³⁴. Ez a könyv Hábi-Szádi keleti mágus feljegyzései. Árulkodó az, hogy az, hogy ez mind én voltam egykor, hát ki a Hábi-Szádi? A Hábi-Szádinak a beszéde ez? Vagy a Füst Milánnak a beszéde? De az égvilágon semmiféle életrajzi nincs abban a könyvben, aminek az a címe, hogy *Ez mind én voltam egykor*. Akkor tehát semmi nem egykor, tehát semmiképpen sem tekinthető sem életrajznak, sem önéletrajznak.

[01:22:23](#)

Azt gondolom tehát, hogy az a bizonyos megtagadott életrajz, amit én nem szívesen használnék, amikor Füst Milánról beszélek, egészen egyszerűen azt jelenti, hogy Füst Milán menekült az életrajztól, nem lépett ki az életrajzból.

[01:22:40](#)

Menekült az életrajzból, hogy az emberilét vidékeire juthasson, hogy a létérzést dokumentálhassa. Van ennek szerintem egy másik, egy gyakorlati oka is. A gyakorlati oka pedig az, hogy elképzelhető, hogy Füst Milán életrajzában volt valami titkolnivaló. Lehet, hogy el akart valamit titkolni. Lehetséges. Na, most engem különösebben nem érdekel az, amit ő el akart titkolni. Ha el akarja titkolni, akkor maradjon titok. Hát nem, nem a mi dolgunk, hogy feltárjuk egy életrajznak a titkait.

[01:23:27](#)

Egy ilyen titokra fényderült, és mondhatom maguknak, én nem örültem neki, de mondhatom maguknak, hogy Somlyó György is és Radnóti Zsuzsa is nagyon megörültek ennek az életrajzi ténynek, hogy fényderült egy ilyen titokra. Tudniillik arra derült fény, hogy Petrányi Ilona kutatásai nagyban hozzájárultak ehhez. Hogy volt Füst Milán életében egy titokként őrzött nagy szenvedély.

[01:24:06](#)

Persze házasságon kívüli szenvedély. Ezt levelekkel igazolja Petrányi Ilona, és évtizedekig tartó nagy szenvedély volt ez. Nem vagyok róla meggyőződve, hogy a drámákban – ahogy a Radnóti

³⁴ https://konyvtar.dia.hu/xhtml/fust_milan/Fust_Milan-Ez_mind_en_voltam_egykor-Habi-Szadi_kuzdelmeinek_konyve.xhtml

Zsuzsa mondja –, ez a titokban tartott, elrejtett nagy szenvedély olyan mértékben jelen lenne, mint ahogyan azt a monográfia szerzője föltételezi. Nem akartam, most már nem is fogom felolvasni, majd ha kedvük lesz, akkor olvassák el. Vagy neki hisznek vagy nekem hisznek.

[01:24:54](#)

Azt gondolom, hogy azt gondolom, hogy a teoretikus ok az, ami az igazi oka annak, hogy miért próbálta meg kicsit félretenni vagy zárójelbe tenni Füst Milán az életrajzát. Na, most azt mondtam, ugye, hogy cáfolni fogom azt, amit az imént említettem. A cáfolat az abból következik, hogy beszélni fogok még néhány szót a naplóról.

[01:25:20](#)

A naplót Füst Milán élete főművének tekintette, nagyon fiatal korától kezdődően egészen idős koráig vezette a naplót. A vezette a naplót, írta a naplót, napról napra írta a naplót akkor, amikor kitanulta a szücsmesterséget például, akkor is vezetett naplót, mást nem írt. Akkor, amikor az ötvösmesterséget tanulta, akkor is vezetett naplót. Mást azokban az időkben nem írt. Fiatalon néhány fejezetet ebből a naplóból közölt, de nem fogadták túl nagy lelkesen az író barátai, ezért abbahagyta ezeknek a naplókat közlését. Aztán mindenkinek beszélt a naplóról, mindenkinek beszélt a naplóról, olyan sokáig beszélt a naplóról, hogy most már nagyon várták ezt a napló megjelenjen, elkészüljön és akkor egyszer csak azt mondta, hogy elveszett.

[01:26:24](#)

Az ostromban elveszett a naplója. Lehet, hogy elveszett, nem biztos, hogy elveszett a napló. Mindenesetre nagyon szelektíven megjelent két kötet. Nagyon érdekes. Nagyon érdekes a naplónak ez a két kötete, ami 1976-ban jelent meg. Természetesen, szelektált anyag jelent meg. Somlyó Györgytől tudtuk, hogy azok tudjuk, hogy az akkor még élő feleség nagyon bőven beleszólt abba, hogy mi maradjon benne a naplóban és mi ne maradjon benne a naplóban, de ez nem zavaró körülmény, ugye egyszerűen nem zavaró körülmény, a naplót nem is lehet másképpen közölni, mint szelektíven.

[01:27:03](#)

Másodsorban naplót nem is lehet másképpen írni, mint szelektíven. Miért mondom ezt? Azért mondom ezt, mert a napló az a kihagyásoknak a műfaja. Hát nem lehet a napod beleírni a naplóba. Magából a napból szelektál a naplóíró, amikor a napot írja. Ez a szelekció természetesen célszerű szelekció, és amit aztán később még tovább lehet szelektálni. A napló tehát egy ilyen elliptikus műfaj.

[01:27:45](#)

Miféle műfaj a Füst Milánnak a naplója? Elmond egy nagyon érdekes történetet, anekdotát, és azt hiszem, nem kell különösebb kommentár hozzá, hogy megértsük, hogy miféle naplót írt Füst Milán.

01:28:00

A naplóirodalomról és elpusztult naplóról van Füst Milánnak egy ilyen című írása, amely 1945 decemberében jelent meg. Ekkor jelenti be, hogy eltűnt a naplója. Ahhoz képest, hogy eltűnt a napló, tehát egy 30 éven át vezetett napló eltűnt. Ahhoz képest egy nagyon derűs írás ez, meglátják ebből a részletből is.

01:28:24

A következőt mondja el Füst Milánt itt, hogy: „Egyszer egy fiatal művésztől azt kérdeztem:

- Csakugyan olyan hatalmas volt a nagyanyád, mint a telihold?

- Nem, nem – felelte nevetve –, egyszerű kis öregasszony volt, csak azon a helyen nagyon jól hat ez a szó.

- Rendben van, jó művész leszel! – feleltem én.”³⁵

01:29:00

Na, így írta Füst Milán a naplót. Így írta Füst Milán a naplót is, úgy írta a naplót, hogy. Megint őt idézem: „Mert egészen más az eset, ha az író leveleiben vagy naplójában éppolyan vagy hasonló jó művésznak bizonyul, mint egyéb műveiben. Ha leveleit vagy naplóját műfajjá nemesíti. S magam én épp erre törekedtem.”³⁶

01:29:38

Füst Milán a naplóját műfajjá nemesítette. Műfajjá nemesítette úgy, mint az a fiatal művész, aki az öreganyjáról, nagyanyjáról azt mondta, hogy hogy olyan hatalmas, mint a telihold, azért mert az ott jól hangzik.

01:29:56

Műfajjá nemesítette, úgy nemesítette műfajjá, ahogyan Márai Sándor a naplóját műfajjá nemesítette, ahogy a Nádas Péter az évkönyvet műfajjá, az *Évkönyvben*³⁷ a naplót műfajjá nemesítette, ahogy a Kertész Imre a *Gályanaplóban*³⁸ a naplót műfajjá nemesítette, ahogyan Balassa Péter *A halálnaplóban*³⁹ a naplót műfajjá minősítette. Na, de na, elveszett-e valóban a napló?

³⁵ <https://moly.hu/konyvek/fust-milan-emlekezesek-es-tanulmanyok> A naplóirodalomról és elpusztult naplómról c. fejezet

³⁶ <https://moly.hu/konyvek/fust-milan-emlekezesek-es-tanulmanyok> A naplóirodalomról és elpusztult naplómról c. fejezet

³⁷ <https://moly.hu/konyvek/nadas-peter-evkonyv>

³⁸ <https://moly.hu/konyvek/kertesz-imre-galyanaplo>

³⁹ <https://moly.hu/konyvek/balassa-peter-halalnaplo>

[01:30:31](#)

A kérdés nem detektíveknek való kérdés. A következőből áll Hábi-Szádi keleti mágus bölcséleti titkos feljegyzéseit és küzdelmeit meg leírását tartalmazó *Ez mind én voltam egykor* című Füst Milán könyv bevezetőjében. Figyelj csak, egyetlen egy mondat. „Ezek – mármint Hábi-Szádi keleti mágus feljegyzései –, *elveszett naplóm gondolati anyagának emlékezetből való rekonstrukciója.*”

[01:31:21](#)

Na, naplót emlékezetből rekonstruálni. A naplót nem lehet, de a naplónak a gondolati anyagát lehet rekonstruálni. Ezt a gondolati anyagot rekonstruálta aztán Füst Milán a naplóban. Ez az egyik bizonyíték amellet, hogy ha a füzetek el is vesztek, a napló maga nem veszett el. A másik bizonyíték emellet az pedig az, amiről Füst Milán megint több helyen beszél, hogy az ő rendszeres esztétikája a tizenkét nagy előadásból álló *Látomás és indulat a művészetben*⁴⁰ című műve sem más, mint a naplója gondolati anyagának a rekonstrukciója.

[01:32:11](#)

Még egy bizonyíték amellet, hogy a napló, ha az ostrom. [...] **[megszakadt a felvétel] [zúgás]**

[01:32:53](#)

Ez nem elhatározásnak a kérdése volt, ez egyszerűen én egy szófogadó tanársegéd voltam, és a tanárom, aki mellett asszisztens voltam [...], egyszerűen azt mondta nekem, hogy Bányai úr maga most ír egy könyvet Füst Milánról, és az lesz a disszertációja, és az három év múlva legyen kész. És akkor én megírtam a disszertációm Füst Milánról, de csak a költészetéről. [...] Már nem élte meg a befejezését, csak részleteket ismert a disszertációból. [...] vagy mérges volt, mert az volt a címe a disszertációnak, hogy Füst Milán költészetének a struktúrája, és azt mondta nekem, hogy a struktúra az valami racionális, és a Füst Milán pedig nem racionális, és ezt kell szem előtt tartani. És én ezt nem tartottam szem előtt természetesen. Hanem megpróbáltam, talán racionálisan leírni ennek a most titokzatosképpen bemutatott Füst Milán költészetnek a nagyon ésszerű struktúráját.

[01:34:26](#)

A könyv természetesen nem jelent meg, mert nem volt rá pénz, aztán [...]

[01:34:43](#)

Tehát ez, így foglalkoztam..., de hát azóta megállás nélkül foglalkozom Füst Milánnal, és állandóan izgat a Füst Milán-kérdés, de azt hiszem, hogy bárki, aki foglalkozik Füst Milánnal mindenki bele fog esni abba a csapdába, amibe Somlyó György beleesett, hogy készül egy

⁴⁰ <https://opac.dia.hu/record/-/record/PIMDIA385/>

életen át megírni a [...] Füst Milánról, viszont nem biztos, hogy most még ma [...] **[nem érthető]**

[01:35:55](#)

A feleségem történetének nagyon jó recepciója van, *A feleségem történetének* egy nagy sikere volt. Szinte minden európai nyelven megjelent. Horvátul is megjelent, horvát fordítása is van, sőt azt hiszem, két kiadása is van *A feleségem történetének*. Az a horvát kiadás úgy jelent meg, hogy [...].

[01:36:35](#)

És olyan sikere volt *A feleségem történetének*, hogy Füst Milán – tehát én évszámokat nem tudok megjegyezni, szóval nem tudom, pontosan, mikor *A feleségem története* alatt tehát ismerete és recepciója alapján javasolták Nobel-díjra. És ez nem csak egyszerű javaslat volt, hanem igen közel is kerül a célokhoz, bár nem szakította át a célszalagot.

[01:38:05](#)

Kérdező: [...] Változatlanul, változatlan a versek világa érdekel engem, változatlanul, ezért nem is mertem kinyitni a könyvet, mert elkezdtem volna idézni, belemerültem volna az interpretációkba és akkor [...]

[01:38:42](#)

Azt mondta, arról beszélt Füst Milán, hogy a versírásnak vannak pillanatai, és csak azokban kell próbálni verset írni. A nagy lírai lávaömlés korszakairól beszél. Van egy fiatalkori korszaka az ő lírájának. Az alakulattal (?) a tízesévek elején, akkor nagyon rövid idő alatt, egy év alatt megírt harminc-negyven verset.

[01:39:21](#)

Aztán évtizedekre elhallgatott és valahol a harmincas évek legelején, akkor újra bekövetkezett nála egy ilyen, hogy ő mondja a lírai lávaömlés, és akkor megint megírt harminc vagy negyven verset. És akkor még később néhány vers, úgy összesen mondjuk száz vers az, amiből az ő költői életműve áll. Na, most tehát ez is a Füst Milán-i szimultaneitás.

[01:39:56](#)

Mindenképpen tehát mit jelent az, hogy az, hogy csak ebben a két időszakban írt verset és egyébként nem próbálkozott versírással. Tehát csak akkor, amikor éppen versírásra alkalmas időt látott meg önmaga számára, vagy amikor önmagában fölismerte a versírásra való időt. Most ez mit ez? Ez azt jelenti, hogy ő a spontán önkifejezésnek a híve. A spontán önkifejezésnek a híve.

[01:40:31](#)

De hát nézzük meg, hogy mi történt ezekkel a versekkel. Megírta ő ám ezeket a verseket ebben a két periódusban. És aztán egy egész életen át javította őket. Na, most, az a költő, aki azt hirdeti, hogy ösztönösen, spontán, direkt módon kell a lírai verset megírni, az nem tud odaülni, javítani a verset.

[01:41:03](#)

Hát csak meg kell nézni ezeknek a verseknek az első közlését a Nyugatban, a második közlését Füst Milán első vers kötetében, a harmadik közlését az első összegyűjtött versek kötetében, negyedik közlését az utolsó... teljesen eltér egymástól, teljesen eltérő versek.

[01:41:23](#)

Javított versek. A javítás, tudják a javítás az nem a spontánul megszólaló költőnek az írói módszere. A javítás az a tudatos költőé, aki nem dalol, aki verset ír. Hát így írta Füst Milán ezeket a verseket. Na, most azok, ami mindebben borzasztóan különös, mindebben borzasztóan különös az, hogy ezekkel a javításokkal nem rontotta el ezeket a verseket. Olyan értelemben nem rontotta el, hogy nem tüntette el belőlük az első közléstől felismerhető és meglátható spontaneitást. Tehát megmaradtak továbbra is spontánnak ezek a versek.

[01:42:12](#)

Tudják ez is a Füst Milán-i különösségnek az egyik jele, hogy hogy az összegyűjtött verseit kötetébe úgy rendezte el a verseket, hogy a régiket tette a kötet elejére és az újakat a kötet végére. Hát az összegyűjtött verseket úgy szokták közölni, hogy először az elsőt, aztán a második, aztán a harmadik... Tehát, megint mit akart ezzel Füst Milán? Megint azt akarta, amit az életrajz úgynevezett megtagadásával akar. Tehát, hogy hogy könyörgöm, ne olvassák a verseimet abban a sorrendben, ahogyan születtek, hanem tessék a verseket olvasni. Tehát ne úgy, hogy hogy na, ma nem sikerült rágyújtanom és akkor rosszkedvem volt, és akkor rosszkedvű verset írtam. Nem ez a fontos. Tehát ezért nem kell az életrajz. Ő az összegyűjtött versekből is kiiktatta ilyen értelemben az életrajzot, mert egyszerűen megfordította a sorrendet.

[01:43:23](#)

Első helyen áll tehát a régiek...**[lapozás]** Na, nem ebben már nem. Igen, mert ez már ez már később jelent meg. Mindenesetre az a zöld, az a kis kötet. Az életmű sorozatban előállnunk a régiek utána következnek az az újak, és akkor a legvégén következnek még azok, amiket ebbe a két csoportba Füst Milán nem sorolt be.

[01:44:03](#)

Úgyhogy na, ezért mondom azt, hogy engem... Ez a nem beszélve arról természetesen, hogy azok a létérzésnek azok a témái, amelyek a versekben megjelennek, hát azok fordulnak elő rendre történetek alakjában, a strófában is.

[01:44:32](#)

Óriási különbség van. Mondtam, de a derűs, mesélő Füst Milán és a komor verset író Füst Milán között. Holott ugyanazokat a létérzésnek, ugyanazokat a kérdéseit faggatja a versekben is és a prózában is.

[01:44:57](#)

Ahogy a versekben egy indulatos vagy szenvedélyes költői én mutatkozik meg, hát ugyanolyan indulatos alak és szenvedélyesek Füst Milánnak a hősei a regényekben, a prózában és természetesen a drámákban is. Például ez a *Emlékezések és tanulmányok* kötet, hát itt ebben a kötetben sincs túl sok tanulmány. Ebben a kötetben is inkább emlékezések vannak, valóban emlékezések vannak, tehát emlékezés a fiatal költőre, aki voltam például. Vagy emlékezés Móricz Zsigmondra, emlékezés Babits Mihályra, emlékezés Berzsenyi Dánielre. Örökösen az emlékezés, az emlékezés. Tehát mindenben van egy ilyen lírai pozíció, egy ilyen lírai nézőpont, ami megint ebből a létérzésből, a létérzés megragadására való.

[01:46:09](#)

Hogy is fogalmazzam... lét megragadására való indulatból, Füst Milán szenvedélyéből következik... Csodálatos a *Látomás és indulat a művészetben*. Na, most ezt még elmondom jó, és akkor befejezzük ezt. Ezt még elmondom... A következő van, hogy a Flaubert⁴¹ tanítványa volt Maupassant⁴².

[01:46:45](#)

Maupassant, a novelláíró Flauberttől tanult meg prózát írni. No, Füst Milán ezt úgy képzelte el, hogy ez a következőképpen történt, hogy Flaubert feladatot adott Maupassant-nak, és azt mondta neki, hogy „*Fiatal művésem, az a dolgod, hogy itt van az asztalon három szál piros rózsa. És most ezt írd meg, de úgy írd meg, hogy az a három szál piros rózsa éljen.*”

[01:47:18](#)

És akkor Füst Milán szerint Maupassant hozzákezdett ennek a három rózsának a megírásához, és akkor írt ennyi változatot, hiszen ez mind benne van *A látomásokat művészetben* kötetben. Első változatot rossz volt, második változatot rossz volt, harmadik változatot rosszul volt, negyedik változatot rossz volt. És végül írt egy hosszú novellát Maupassant, ami arról szól,

⁴¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Gustave_Flaubert

⁴² https://hu.wikipedia.org/wiki/Guy_de_Maupassant

hogy tengerparti város és késő délután és esteledik és szürkület és köd és esik az eső és valaki fekete köpenyben és fekete kalappal és fekete esernyővel vagy vonul, végig megy (?) át, átlósan ezen a kikötői téren, úgy átlósan, ahogyan az Ottlik hősök szoktak a tereken átvonulni. Bemegy egy, bemegy a szállodába, és belép a szállodai szobába, és akkor a szállodai szoba asztalán meglátja ezt a három szál, rikító sárga rózsát.

[01:48:39](#)

Hát persze, hogy sárgává kellett tenni azért, hogy hogy éljen, mert a piros rózsza nem tud létezni abban a borzasztó szürkületben, amit Maupassant megírt. Ebben a borzasztó szürkületben a sárga tud élni.

[01:48:55](#)

Na, még egy történet. Azt mondja Füst Milán, hogy nagyon szeretett volna az újságíró lenni és lett volna belőle nagyon jó újságíró, hogy ha hagyták volna őt újság írni. De az volt az ő nagy baja, hogy mindig sokkal jobban megírta a riportját, ha nem ment ki a terepre. Ha kiment a terepre akkor már akkor nagyon rossz riportokat írt.

[01:49:23](#)

Az a belső szemléletű, a befelé forduló lesütött szemű író, akinek fogalma sincs a való világról. Az íróknak fogalma sincs a való világról, annak valamiféle furcsábbnál furcsább vetületét teszi élénk. Na, ilyen író Füst Milán, akinek állítólag nincs semmi kapcsolata a való világgal. És mégis ezt a világot reprezentáló furcsábbnál furcsább történeteket teszi élénk, és én nagyon csodálkozom rajta, hogy mostanában, amikor valóban nagyon szeretjük és olvassuk a furcsábbnál furcsább történeteket, amikor borzasztóan szeretjük a Jorgesokat, a Márquezokat, meg az Umberto Ecokat. Furcsábbnál furcsább történeteket tehát, hogy hogy nem akadtunk rá ezekre az egészen furcsa történeteket mesélő, mesélő Füst Milánra. De talán majd talán majd ráakad.

[01:50:56](#)

Kérdező: Kovács András Ferenc volt itt legutóbb Marosvásárhelyről, ő nagyon rangos helyet tulajdonít a saját... És hát azok között az írók közül, akik nagyon aktuális, nagyon fontosak számára, az egyik első helyen van Füst Milán is. Egyébként, igen, az tényleg egy kicsit furcsa az embernek, hogy két vonatkoztatási pontban tudja tulajdonképpen használni és ott. [...] Mintha nem is létezne más, úgyhogy reméljük, hogy egyre többen akadnak rá. Ezért is csináltuk ezt az előadást.